

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA U PODGORICI

IZBORNI SISTEMI

DR ZLATKO VUJOVIĆ

III predavanje

Evolucija razvoja biračkog prava - iskustva: V. Britanije, Francuske, SAD,
Crne Gore

Evolucija primjene opštih principa u sistemu izbora za predstavničku vlast

- Od kada su izbori postali polazna tačka u izgradnji predstavničke vlasti, politička teorija ih svodi na **dva osnovna pitanja**:
  - (1) ko ima pravo da učestvuje u izboru parlamenta i
  - (2) kako se to pravo ostvaruje (J. Đorđević), odnosno na **opredjeljenja**:
    - ograničeno/cenzurisano ili opšte i jednako pravo glasa;
    - neposredno ili posredno pravo glasa,
    - tajno ili javno glasanje.

Ograničeno/cenzurisano, opšte i jednako pravo glasa

- Ograničeno/cenzurisano biračko pravo označava biračko pravo iz kojega su zakonski isključene cijele polne, vjerske, etničke, rasne, statusne odnosno socijalne skupine građana ili je njihov pristup biračkom pravu zakonski uslovljen ispunjavanjem posebnih uslova.
- Oblici ograničenog biračkog prava:
  - Polni cenzus
  - Rasni cenzus
  - Etnički i vjerski cenzus
  - Imovinski cenzus
  - Obrazovni cenzus

Ograničeno/cenzurisano, opšte i jednako pravo glasa

- Moderno biračko pravo razvijalo se kroz pet faza (S. Rokkanu) :
  - 1) predrevolucionarna faza, u kojoj je uslov političkog državljanstva bilo članstvo u nekom staležu;
  - 2) faza cenzusnog režima u kojoj je biračko pravo bilo ograničavano različitim pravnim i materijalnim uslovima-preprekama;
  - 3) faza proširenog biračkog prava muškaraca u okviru pluralnog biračkog prava, odnosno kurijskog biračkog prava;
  - 4) faza poopštavanja biračkog prava za muškarce;
  - 5) faza ozakonjenja biračkog prava za žene i snižavanja dobnog cenzusa.

VELIKA BRITANIJA - Britanska izborna evolutivnost

- Razvoj izbornog - biračkog prava u engleskoj istoriji moguće je podijeliti na tri faze:
- **Prva faza** počinje u kasnom srednjem vijeku i traje do početka XIX vijeka, odnosno, do velikih izbornih reformi. U ovoj fazi treba razlikovati dvije etape: jedna se proteže do početka druge polovine XVIII vijeka, a druga od tada do početka XIX vijeka.
- **Druga faza** traje od početka XIX vijeka i traje do druge polovine XX vijeka. Ova faza obilježena je velikim izbornim reformama i borbom za uspostavljanje moderne demokratije i izbornog sistema.
- **Treća faza** traje od druge polovine XX vijeka do današnjih dana, a karakteriše je konačno oblikovanje i usavršavanje izbornog sistema.

VELIKA BRITANIJA - Britanska izborna evolutivnost

- **1213.** godine započinje princip parlamentarne reprezentacije pismom kralja Johna svojim šerifima.
- **1295.** - kako u kraljevom pismu nije bilo ni pomena o bilo kakvoj vrsti izbora ovih vitezova, to drugi autori smatraju da je tek 1295. godine došlo do primjene izbora u kontestu u kojem mi govorimo o ovoj instituciji.
- **1413.** - Zakon iz 1413. godine počiva na načelu da građani mogu birati, a vitezovi mogu biti birani, ako su nastanjeni u mjestu gdje se vrši izbor.
- Značaj zakona leži u činjenici da se tzv. **rezidencijalni uslov** za izbor pominje prvi put u zakonskoj formi.
- U isto vrijeme pravo glasa ograničeno je na lica koja imaju svojinu na slobodnu zemlju ili čisti dohodak najmanje 40& godišnje.

VELIKA BRITANIJA - Britanska izborna evolutivnost

- **1647.** - Prvi zahtjev da se uvede pravo glasa za sve odrasle iznesen je u parlamentu 1647. godine.
- **1653.** - Prvi značajniji rezultati borbe za širenje biračkog prava pojavljuju 1653. godine u tzv. Instrumentu vladanja (The Instrument of Government), aktu poznatijem kao Kromvelov ustav.
- **1689.** - Deklaracijom o pravima (Bill of Rights) proglašava se da "izbori članova parlamenta treba da budu slobodni".
- **1832.** - Prva izborna reforma

VELIKA BRITANIJA - Britanska izborna evolutivnost

- 1838. - Narodna povelja (People Charter) artikuliše sljedeće zahtjeve:

- (1) Pravo glasa za odraslu mušku populaciju;
- (2) Tajno glasanje;
- (3) Približno ista veličina izbornih jedinica;
- (4) Jednogodišnji mandat parlamenta;
- (5) Uklanjanje svojinskih kvalifikacija za članove parlamenta;
- (6) Plaćanje članova parlamenta;
- (7) Plaćena izborna administracija;
- (8) Generalni izbori treba da budu održani istoga dana;
- (9) Uklanjanje pluralnog votuma (jednako pravo glasa);
- (10) Uklanjanje određenih diskvalifikacija za izbore.

VELIKA BRITANIJA - Britanska izborna evolutivnost

- 1867. i 1884. - Druga i Treća izborna reforma
- 1858. godine stvoreni su uslovi da se Reformskim zakonom (Reform Act) iz 1867. godine biračko pravo proširi na novih 1.000.000 birača.
- Od 1868. godine odluke o spornim izbornim rezultatima u izornoj jedinici donose sudije (of the Queens Bench) koji mogu poništiti izbore ukoliko smatraju da su bili neregularni.
- 1872. godine donešen je Zakon o glasanju (The ballot Act) kojim se uvodi tajno glasanje.
- 1883. godine donešen je Zakon o sprječavanju korupcije i ilegalne prakse (Corrupt and Illegal Practices Prevention Act). Ovim zakonom ograničavaju se troškovi i izdaci za izbore koje su smjeli učiniti poslanički kandidati, o čemu su isti imali javno položiti račun.
- Zakonom iz 1884. godine svi oni koji imaju imovinu, zemlju ili kuću dobili su pravo glasa. Biračko tijelo je na taj način uvećano još za 2.000.000 birača.

VELIKA BRITANIJA - Britanska izborna evolutivnost

- **1918.** - Četvrta izborna reforma
- Sistem opšteg prava glasa u Velikoj Britaniji ustanovljen je tek nakon izborne reforme iz 1918. godine (Četvrta izborna reforma), i to za muškarce sa 21 godinom i za žene sa 30 godina starosti. Istovremeno Zakonom iz ove godine prihvaćen je zahtjev da se izbori održavaju istoga dana.
- **1928.** - Peta izborna reforma
- Nejednak položaj žena birača u Engleskoj ukinut je 1928. godine posljednjom, Petom izbornom reformom kojom je opšte pravo glasa napokon konstituisano kao jedno od elementarnih građanskih prava.
- **1949.** - Representation of the People Acts

FRANCUSKA - Francuski izborni radikalizam

- **1792.** - Dekret o formiranju nacionalnog konventa
- Revolucionarne **1848.** godine oduševljeni republikanac Renuvje (Sh. Renouvier) objavljuje djelo Republikanski priručnik čoveka i građanina, u kome opšte pravo glasa proglašava "instrumentom svih društvenih reformi".
- **1814.** - Uvedeno neposredno glasanje

SAD - Američki izborni pragmatizam

- Nakon donošenja Ustava (1787), u američkoj političkoj historiji samo su četiri propisa pravno regulisala ovu materiju na nivou Sjedinjenih Država.
- Riječ je o amandmanima br: XV, XIX, XXIV i XXVI.
- **1870.** - Petnaestim ustavnim amandmanom (1870.) "... pravo glasa građana Sjedinjenih Država ne mogu ni Sjedinjene Države, niti bilo koja od država, uskratiti ili ograničiti zbog rase, boje ili ranijeg robovanja";
- **1920.** - Devetnaestim amandmanom (1920.) garantuje se opšte i jednako pravo glasa ženama (pojedine države federacije to su garantovale, ali samo na lokalnom nivou, još sredinom druge polovine XIX vijeka; npr. Vajoming /Wyoming/ je to pravo inaugurisao Ustavom iz 1869. godine);

SAD - Američki izborni pragmatizam

- **1964.** - Dvadesetčetvrtim amandmanom (1964.) zabranjuje se državama da zahtijevaju od birača plaćanje posebnog izbornog poreza kao uslova za upis u birački spisak, i napokon,
- **1971.** - Dvadesetšestim amandmanom (1971.) zabranjeno je uskraćivanje prava glasa na osnovu starosne dobi. Starosna granica birača spušta se sa 21 na 18 godina.
- **1965.** - Zakon o glasačkim pravima (The Voting Rights Act).
- Diskriminaciju jezičkih (i rasnih) manjina u SAD zakonodavac je nastojao da riješi Zakonom od 1965. godine kojim se zabranjuje upotreba "... testova pismenosti kao kvalifikacije za glasanje na bilo kom nivou, od federacije preko državnice do lokalne zajednice, kako na primarnim tako i na generalnim izborima.
- Ovim zakonom kao i serijom kasnije donesenih zakona kojima je vršeno osnaženje ili proširivanje ovog zakona (1970.,1975.,1982.,1993.) federacija preuzima obavezu registracije birača ukoliko postoje dokazi da je njihovo pravo registracije u birački spisak uskraćeno.

KNJAŽEVINA / KRALJEVINA CRNA GORA

- 1905.
- **Aktivno biračko pravo** - Zakonima o izboru narodnijeh poslanika propisano je da "Svaki crnogorski državljanin, koji je navršio 21 godinu, ima pravo glasa pri biranju poslanika za Narodnu Skupštinu, bez obzira na to koliko plaća dacije".
- **Pasivno biračko pravo** - Za ostvarenje pasivnog biračkog prava, takođe na osnovu Ustava (čl.53.), bio je propisan imovinski cenzus koji je iznosio 15 kruna (perpera) godišnje, poreze i dacije, ili zajedno dacije i poreze.

KNJAŽEVINA / KRALJEVINA CRNA GORA

- **Imenovani (knjaževi) poslanici** – virilisti
- Članovi Skupštine po položaju bili su: "... mitropolit crnogorski, arcibiskup barski i primas srpski, muftija crnogorski; predsjednik i članovi Državnog Savjeta; predsjednik Velikog Suda; predsjednik Glavne Državne Kontrole i tri brigadira, koje Knjaz Gospodar imenuje (čl. 45. Ustava)." (Čl. 13. Zakona o izboru narodnijeh poslanika od 5. januara 1907.)
- Državni Savjet činili su: (1) crnogorski Knjaz Prestolonaslednik; (2) mitropolit crnogorski; (3) Svi ministri (Unutrašnjih Djela, Inostranih Djela, Pravde, Finansija, Vojske i Prosvjete i Crkvenijeh Djela) i predsjednik Glavne Državne Kontrole, i (4) svi oni kojima Knjaz Gospodar poda titulu Državnog Savjetnika.
- **1922.** - Uvođenje cenzusa pismenosti

Biračko pravo za žene

- **1867.** - Predstavlja polaznu tačku evolucije ostvarivanja ideje ženskog prava glasa u Evropi kada su u Švedskoj (na lokalnom nivou) i žene stekle pravo glasa.
- **1884.** - U Velikoj Britaniji ovo pravo ostvareno je tek Drugom izbornom reformom (1884). U međuvremenu, takođe samo na lokalnom nivou, žene su stekle pravo glasa u Finskoj.
- Ulazak žena u javni život na nivou države ostvaren je prvi put ponovo u jednoj skandinavskoj zemlji.
  - 1906. Finska
  - 1907. Norveška i
  - 1915. Danska

Biračko pravo za žene

- Prva žena koja je ušla u Dom Komuna engleskog parlamenta, 1919. godine, bila je Nensi, vikontica od Astora.
- U Španiji žene su uživale ograničeno pravo glasa od 1869 do 1931. godine, kada je ovo pravo ukinuto.
- Nakon što je 1869. godine Vajoming (tada samo obična teritorija) i ženama dao pravo glasa, njegovim tragom pošle su i neke druge države SAD. Tako je uoči usvajanja XIX amandmana (1920) ovo pravo garantovano u ukupno 11 država članica američke federacije.

Biračko pravo za žene

- Građanke Francuske stekle su ovo to pravo tek nakon Drugog svjetskog rata (faktički to je učinjeno 1944. godine posebnom Uredbom, ali je konačno sankcionisano Ustavom iz 1946. godine).
- Slična situacija bila je i u nekim drugim evropskim državama, npr. Jugoslaviji, Italiji, Albaniji, Grčkoj...
- Među poslednjim evropskim državama u kojima su žene izjednačene s muškarcima u pravu glasa bile su: Švajcarska (1971), Andora (1971), Portugalija (1974), San Marino (1974), odnosno Lihtenštajn (1984).

Biračko pravo za žene

- U pogledu internacionalizacije biračkog prava žena, u okviru sistema međunarodnih garancija, od najvećeg značaja su sljedeći dokumenti:
  - Opšta deklaracija o pravima čovjeka iz 1948.,
  - Pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966., odnosno posebne garancije ovog prava kroz Konvenciju o političkim pravima žena iz 1952. godine.
  - U okviru regionalnih sistema zaštite ljudskih prava najznačajniji dokumenti koji regulišu ovu materiju su: Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950) i završni dokumenti sa zasjedanja OEBS-a - Kopenhagen 1990.